

משא נרחום

מתורתו של מורנו הרב הגאון רבי נחום שיינין שליט"א

לע"נ הרבנית הצדקנית טובה גיטל בת הרה"צ ר' הלל כהן זצ"ל, שמסרה נפשה על תורת בעלה יבלחט"א

ביסודות חלוקי הדינים שבין קריאת המלך בהקהל לקריאת התורה בציבור

וצ"ב דברי הרמב"ם בתרתיו:

א. מאי האי שכתב דאם אינו יכול לשמוע מכויין לבו לקריאה זו דהא קיי"ל דכוונה מהני תמיד בברכות ובק"ש ובמגילה רק ששומע ומאי שנא כאן דאף בלי שמיעה יוצא ידי חובת המצוה??

ב. ולא איתברר לן אי דעתיה דהגרים הם גרי צדק כדעת הפסיקתא, או אולי ס"ל כדעת האבן עזרא דהוי גר תושב.

* * *

ד. אך עכ"פ זה ברור דלדעתו הקריאה היא בלשון הקודש, ואף מי שאינו מבין בלשון הקודש גם הוא חייב להיות בהקהל.

ה. אך אמנם בטורי אבן חגיגה (ג' א') כתב בד"ה לענין ראייה, וז"ל: ... תמה על עצמך מי שהוא לועז ואינו מבין בלשון הקודש הא וודאי דפטור מהקהל, - דהקהל אינו נאמר אלא בלשון הקודש - כדתנן ריש פ"ז דסוטה (לב' א') - והאי אינו ב"למדו" ע"י ביאה זו אפי" לעצמו, ואפילו ב"שמעו" נמי ליתא, דישמעו לשון הבנה הוא כמו ולא ידעו כי שומע יוסף.

וכן אמר גוי אשר לא תשמע לשונו שהוא לשון הבנה...ע"כ.

וצ"ב איך יפרנס הרמב"ם ומה דעתו לגבי סברת הטו"א דחרש ומי שאינו מבין בלשון קודש פטור מהקהל!?

* * *

"בבא כל ישראל לראות... תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו... ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת" (פ' לא' פסוקים יא' יב')

א. תניא בפסיקתא (פרשת וילך נג' א'), וגרך אשר בשעריך, - אלו גרי צדק... ע"כ. אך באבן עזרא איתא: ,,וגרך" - אולי יתיהד ... ע"כ.

משמע מדבריו דאף בגר תושב שייך הקהל.

ב. וצריכים אנו לרב להבין דעת האבן עזרא דשייך הקהל גם על גר תושב.

* * *

ג. וברמב"ם בפ' ג' מהל' חגיגה הלכה ה' ו' דעסיק שם בדיני הקהל כתב וז"ל:

הקריאה והברכות בלשון הקודש, אע"פ שיש שם לועזות וגרים שאינן מכירין חייבין להכין לבם ולהקשיב אזנם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה כיום שניתנה בו בסיני, אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה חייבין לשמוע בכוונה גדולה יתרה, ומי שאינו יכול לשמוע, - מכויין לבו לקריאה זו שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת, ויראה עצמו כאילו עתה נצטוה בה ומפי הגבורה שומעה, שהמלך שליח הוא להשמיע דברי האל.... עכ"ל.

ו. ואשר יראה לומר בזה דהנה מצינו בגמ' בחגיגה ג' א'..אמר רבי תנחום חרש באזנו אחת פטור מן הראיה, שנאמר באזניהם. והאי באזניהם מבעי ליה באזניהם דכולהו ישראל, ההוא מנגד כל ישראל נפקא. - אי מנגד כל ישראל הוה אמינא אף על גב דלא שמעי. ע"כ. ובתוס' שם ד"ה אף על גב דלא שמעי - מחמת שהן רחוקים אבל אם היו חרשין ממעטינן מבאזניהם. ע"כ.

הרי לנו להדיא דדעת התוס' דאם לא שמעו הקריאה בהקהל - ולא מחמת דהוה חרשין דעל זה אית לן קראי אחריני לפטור, - דהוה פסול הגוף, אלא אף אם מה שלא שמעו, - הוה מחמת חסרון בפועל, - דהוה בריחוק מקום, ג"כ לא יצאו ידי חובת הקהל. איברא דברמב"ם המובא לעיל כתב: ..ומי שאינו יכול לשמוע, - מכוון לבו לקריאה זו.. ע"כ.

ובלח"מ שם כתב ג' פירושים בהסבר דברי הרמב"ם, „מי שאינו יכול לשמוע“, ובפירושו השלישי כתב: אפילו שהוא שומע יפה מקרוב - „עתה הוא במקום רחוק ובמקום שאינו יכול לשמוע“. הרי לן דאליבא דהלח"מ פליג הרמב"ם על התוס' והוא ס"ל דאף אם אינו יכול לשמוע מחמת רחוק מקום עליו לכוון לבו ויצא. וצ"ב במאי פליגי הרמב"ם ותוס'.

* * *

ז. איתא בטווא"ח סי' תרצ' סעי' א': הקורא המגילה עומד או יושב יצא, משמע בדיעבד, אבל לכתחלה לא יקרא יושב, ובירושלמי קאמר דאפילו לכתחלה... ע"כ.

ובב"י שם כתב בשם הר"ן דיצא (דמשמע בדיעבד) לאו דוקא, אלא אפילו לכתחילה נמי. ע"כ.

וכתב עלה בב"ח דבכל מה דיצא בדיעבד כשקרא המגילה מיושב הוא רק במקרא מגילה אבל בקריאת התורה הקורא צריך לקרות דוקא מעומד, ולא יצא מיושב אפילו בדיעבד, וילפינן לה מדכתיב „ואתה פה עמוד עמדי“. ואם קרא בתורה מיושב צריך לחזור ולקרות מעומד.

ח. ועל יסוד דינו של הב"ח דבקריאת התורה לא יצא אפי' בדיעבד כשקרא בישיבה - הקשה המג"א סי' קמא' ס"ק א' ממה דאמרינן בסוטה מא' ב' דהמלך כשקורא את התורה בהקהל קורא כשהוא יושב וכן הוא בספרי וברמב"ם

פ' ג' מהל' חגיגה הלכה ג', ואי נימא כדעת הב"ח דבקריאת התורה אפי' בדיעבד לא יצא כשהוא מיושב, איך ייתכן דהתירו למלך לקרא בישיבה?! דזה ברור למג"א דאם איתא דאפי' בדיעבד לא יצא בישיבה לא היו מתירין למלך לישב אף משום כבודו של מלך. ... ובסיום דבריו כתב ויש לחלק. ולא התבאר לן לאיזה חלוק כוונתו של המג"א.

* * *

ט. ואשר יראה לומר בזה דיש לדון בתרי גווני בגדר הדין דבעי לקרות בתורה מעומד דאף בדיעבד לא יצא:

א. דהוא מחמת תכסיסא דכבוד התורה צריכים לקרות מעומד.

ב. דלא הוה מחמת כבוד התורה, אלא דינא הוי דכל מי שמלמד תורה צריך לעמוד כשמלמד התורה.

ונראה כצד הב' דכיון דאמר ליה הקב"ה למשה „ואתה פה עמוד עמדי“, דמינה ילפינן כפי שכתב הב"ח דהקב"ה עומד בשעה שמלמד תורה לעם ישראל ואמר למשה רבינו שגם יעמוד אתו כביכול, דהקב"ה כי מי שמלמד תורה צריך לעמוד בשעה שמלמד התורה.

י. ומעתה נימא דחלוקים הם ביסוד דינם דין מצות קריאת התורה מדין מצות קריאת המלך בהקהל.

דיסוד דין קריאת התורה היא מדין תלמוד תורה, וכדאיתא להדיא ברמב"ם פ' יב' מהל' תפילה הלכה א' וז"ל:

משה רבינו תקן להם לישראל שיהיו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני וחמשי בשחרית, - כדי שלא ישהו שלשה ימים בלא שמיעת תורה, עכ"ל.

הרי שעיקר דין קריאת התורה מהלכות תלמוד תורה נגעו בה. אך קריאת התורה בהקהל אינה משום לתא דתלמוד תורה, דהא אמרינן בהקהל דמצותה היא,,הקהל את האנשים והנשים וטף", והרי נשים פטורות מת"ת, וא"כ ע"כ דאין זה מתכסיסא דמצות ת"ת כמו קריאת התורה בשבת ובשני וחמשי.

ומה הוא יסוד דין קריאה"ת בהקהל? כבר אסברא לן החינוך מצוה תריב' וז"ל:

שנצטוינו שיקהל עם ישראל כולו אנשים ונשים וטף במוצאי שנת השמטה בחג הסוכות ביום שני בחג, ולקרוא קצת מספר משנה תורה באזניהם שהוא אלה

הדברים, ועל זה נאמר,,הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגו'". וזאת היא מצות הקהל הנזכרת בתלמוד....

ולהלן בחנוך כתב שם: משרשי המצוה, לפי שכל עיקרן של עם ישראל היא התורה, ובה יפרדו מכל אומה ולשון להיות זוכין לחיי עד תענוג נצחי שאין למעלה הימנו בנבראים.

על כן בהיות כל עיקרן בה, ראוי שיקהלו הכל יחד בזמן אחד מן הזמנים לשמוע דבריה ולהיות הקול יוצא בתוך כל העם אנשים ונשים וטף לאמר מה הקיבוץ הרב הזה שנתקבצנו יחד כולנו, ותהיה התשובה לשמוע דברי התורה שהיא כל עיקרנו והודנו ותפארתנו, ויבואו מתוך כך לספר בגודל שבחה והוד ערכה ויכניסו הכל בלבם חשקה, ועם החשק בה ילמדו לדעת את השם ויזכו לטובה וישמח ה' במעשיו, וכענין שכתוב בפירוש בזאת המצוה ולמען ילמדו ויראו את ה'..עכ"ל.

יא. הרי לן דדעת החנוך ברור מללו דחלוק ביסוד הדברים דין הקהל מדין קריאה"ת, דכאמור קריה"ת הוי כחלק מתלמוד תורה, אבל הקהל יסוד דין הקריאה ולתא דידה לאו מתכסיסא דתלמוד תורה חייבה התורה הקריאה בה, אלא כפי שכתב החנוך בכדי להשמיע דהתורה"ק היא כל הודנו ותפארתנו ולאחיבה על כלל ישראל דיכנס בלבם חשקה ותעצמותיה של תורה וכפי שנאמר במקרא, ... למען ילמדו ויראו את ה'.

יב. ולהגדרה זו של החינוך ביסוד מצות הקהל ניתן להלום זאת גם בדברי הרמב"ם - יעויין בלשונו - פ' ג' מהלכות חגיגה הלכה א': מצות עשה להקהיל כל ישראל אנשים נשים וטף בכל מוצאי שמיטה... ולקרות באזניהם מן התורה פרשיות שהן מזרזות אותן במצות ומחזקות ידיהם בדת האמת... ע"כ.

וכן בהלכה ו' שם ... ומי שאינו יכול לשמוע מכויין לבו לקריאה זו שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת ויראה עצמו כאלו עתה נצטוה בה ומפי הגבורה שומעה, שהמלך שליח הוא להשמיע דברי הא- ל. ע"כ .

* * *

יג. ומעתה ניחא שפיר דהרמב"ם לשיטתו במאי דפליג על התוס' וס"ל כפי שאסברא לן הלח"מ בדעתיה, דאף כאשר אינו יכול לשמוע מחמת רחוק מקום ג"כ יצא ידי חובת הקהל, משום דהעיקר הוא חזוק דת האמת, וזה ישנו גם במעמד ההקהל כשמכוון לבו לקריאה.

יד. ואף במאי דס"ל להרמב"ם דהלועזים שאין מכירים לשון קודש גם חייבים בהקהל (ודלא כמוש"כ כדבר פשוט הטו"א דפטורים מהקהל) והיינו משום דלדעת הרמב"ם עיקר מעמד הקהל והקריאה אינם בכדי שילמדו תורה, אלא כדי דע"י זה יהיה,,חזוק ידיהן בדת האמת".

טו. וכן יהיה מיושב מאי דמשמע באבן עזרא (הובא באות א') וס"ל דאף גר תושב שייך בהקהל וכפי שכתב,,וגרך אולי יתיהד". - ולא עסקינן במצוה זו בצווי מיוחד לגר צדק כמוש"כ בפסיקתא - ולכאורה הוא פליאה איך ייתכן דתצווה התורה גר תושב ללמוד תורה והרי גוי אסור לו ללמוד תורה, אך לדעת הרמב"ם והחינוך י"ל דהוי קדוש ה' גדול אם יראה הגר תושב את המעמד הנפלא הזה.

טז. ומעתה גם מיושבת קושיית המג"א על הב"ח, (הובאה באות ז') איך ייתכן דאם קרא בתורה אינו יוצא ידי חובה כשיושב אפי' בדיעבד, דא"כ איך מתירין למלך לקרא

בישיבה.

אכן נראה דאפשר לישב קושייתו, ומשום דבגמ' מגילה כא' ילפינן דינא דקריאה"ת בעי עמידה ממה שאמר הקב"ה למשה „ועתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה" דמינה ילפינן דכשם שהקב"ה לימד את משה רבינו את התורה בעמידה ה"ה כל המלמד תורה ילמד בעמידה, נמצא דאין מצות עמידה בקריאת התורה משום תכסיסא דחפצא דקריה"ת, אלא אך ורק משום דין תלמוד תורה דאית בה דכשמלמדים תורה נצרך בעמידה דוקא, וא"כ ברור דלא שייך לחייב את המלך כשקורא בהקהל שיקרא בעמידה, משום דאין כאן מצות תלמוד תורה, ואולי זכינו בס"ד לבאר את מש"כ המג"א דיש לחלק כאמור בין קריה"ת בצבור לבין קריה"ת בהקהל וכמו שבארנו.

* * *

יז. נב. ולולא דמסתפינא היה אולי מקום לומר דמצות הקהל לא רק בדיעבד יצא המלך שקורא בישיבה אלא אף לכתחילה אין בה אפי' שום הדור לקרות דוקא בעמידה, ואין צ"ל דרק בדיעבד משום כבודו של המלך התירו בישיבה. וצ"ע בזה.

* * *

יח. ואחרי שכתבנו ספק זה דאפשר דמלך קורא אף לכתחלה בישיבה מצאנו בס"ד דמבין קפלי דברי הבאר שבע אפשר להלום דברים אלו דכתב בסוטה מא' א' ד"ה וקורא יושב. לאחר שדן איך התירו למלך לישב בעת קריאת פרשת הקהל בנגוד לקריאת התורה שהיא בעמידה לאחר מו"מ מסקנת דבריו היא כדלהלן:

...ושמא יש לומר, דלא אמרינן שאסור לקרות בתורה בצבור מיושב, אלא דוקא להוציא אחרים על ידי חובתן של מצות קריאה, משא"כ בפרשת המלך שלא היה קורא להוציא אחרים ידי חובתן, רק לזרזם ולחזקם במצות, והלכך לא היה נמי למלך אדם עומד אצלו המחזן עליו, כדין מי שקורא בתורה להוציא אחרים ידי חובתן כדאיתא בתוספתא (מגילה פ"ג הי"ג) חזן העומד לקרות אחד עומד ומחזן עליו... ע"כ.